

CHO'LPON SHE'RIYATIDA POETIKA

To'xtayeva Nargiza Narziyevna ¹

¹ Nizomiy Nomidagi TDPU O'zbek tili va adabiyoti fakulteti
O'zbek adabiyoti va uni o'qitish metodikasi kafedrasi dotsenti,
filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori, PhD

MAQOLA
MALUMOTI

ANNOTATSIYA:

MAQOLA TARIXI:

Received: 20.03.2025

Revised: 21.03.2025

Accepted: 22.03.2025

KALIT SO'ZLAR:

Cho'lpon, poetika,
lirik she'r, badiiy tasvir
vositalari, ramz,
timsollar tizimi, she'riy
ritm, ohang, milliy ruh,
obrazli tafakkur, adabiy
jarayon.

Ushbu maqolada Cho'lpon she'riyati poetikasining o'ziga xos xususiyatlari tahlil qilinadi. Cho'lpon ijodida lirik va epik unsurlar uyg'unligi, badiiy tasvir vositalari, ramz va timsollar tizimi, she'riy ritm hamda ohangning poetik mazmun bilan bog'liqligi ilmiy asosda yoritiladi. Shuningdek, shoirning milliy ruh, falsafiy mushohada va obrazli tafakkurga asoslangan she'riyati o'zbek adabiyoti taraqqiyotidagi o'rni nuqtayi nazaridan tahlil qilinadi. Tadqiqot jarayonida Cho'lpon she'riyatida an'anaviy va yangicha ifoda shakllarining sintezlanishi hamda uslubiy yangilanish jarayonlariga alohida e'tibor qaratiladi.

KIRISH. Cho'lpon she'riyati lirik subyekt tizimining murakkab va o'ziga xos shakllanishi bilan ajralib turadi. Uning she'rlarida lirik qahramon sifatida shoirning o'zi, obrazli personaj yoki xalq dardi bilan yo'g'rilgan umumlashgan obraz namoyon bo'ladi. Bu jihatdan Cho'lpon ijodi XX asr boshlarida shakllangan jadid adabiyotining lirik an'analari bilan uyg'unlikda rivojlangan bo'lsa-da, u o'z she'riyatiga yangicha ifoda shakllarini olib kirgan.

Adabiyotshunoslikda lirik subyekt tushunchasi muhim nazariy masala bo'lib, rus olimi B.O. Korman tomonidan to'rtta asosiy shaklga ajratilgan: muallif-roviy-muallif, lirik "men", lirik qahramon va rolli lirika qahramoni. Cho'lpon she'riyatida ayniqsa, rolli lirika

va personajli lirika keng o‘rin olgan. U o‘z she‘rlarida o‘zga shaxsning kechinmalarini yuksak badiiylik bilan ifodalagan[1].

Ijroviy lirikada shoir lirik qahramon ruhiga singib ketadi. Cho‘lponning “Men va boshqalar”, “Sharq qizi”, “Qiz qo‘shig‘i”, “Xizmatchi bola qo‘shig‘i” kabi she‘rlari ijroviy lirikaning yorqin namunalari sanaladi. Masalan, “Men va boshqalar” she‘rida shoir o‘zbek qizining dardini uning tili bilan yetkazadi:

Kulgan boshqalardir, yig‘lagan menman,
O‘ynagan boshqalar, ingragan menman.
Erk ertaklarin eshitgan boshqa,
Qullik qo‘shig‘ini tinglagan menman...

Bu misralardan ko‘rinib turibdiki, lirik subyekt sifatida erksiz qiz obrazga kiritilgan bo‘lsa-da, shoir aslida o‘zining jamiyatdagi adolatsizlik va ayollar huquqsizligi haqidagi fikrlarini ifodalash uchun ushbu badiiy usulni tanlagan.

Shuningdek, Cho‘lpon ijodida personajli lirika ham muhim o‘rin tutadi. “Chimmat qo‘shig‘i”, “Kampirning to‘ychisi”, “Xayoli”, “Chechak”, “Bahorda”, “Kelinchak” kabi she‘rlarida lirik subyekt shoir emas, balki ma‘lum bir personaj sifatida gavdalanadi. Ushbu she‘rlarda lirik qahramon bilan muallifning hissiyotlari o‘zaro uyg‘unlashgan holda tasvirlanadi. Ayniqsa, “Chimmat qo‘shig‘i” she‘rida o‘zbek ayolining dardi personaj kechinmalari orqali yuksak badiiylik bilan ochib berilgan[2]

Cho‘lpon she‘riyatida lirik subyektning bunday ko‘p qirraliligi uning poetikasini yanada boyitgan. Shoir badiiy tasvir vositalaridan, ritm va ohang uyg‘unligidan samarali foydalangan holda lirik obraz yaratishda yangicha yo‘nalishlarni shakllantirdi. Uning ijodida xalq qo‘shiqlariga xos sadolik va milliy ruh hamohang bo‘lib, yangi adabiy uslublar bilan uyg‘unlashdi. Shu bois Cho‘lpon lirikasini XX asr o‘zbek she‘riyatida poetik novatorlikning yorqin namunasi sifatida baholash mumkin.

Cho‘lpon she‘riyati davrning dolzarb muammolarini aks ettirgan publitsistik ruhdagi asarlar bilan boyigan bo‘lib, uning she‘rlarida adabiy-estetik tafakkur bilan birga ijtimoiy va siyosiy pozitsiya ham yaqqol seziladi. Uning publitsistik lirikasini tahlil qilish jarayonida mazkur she‘rlarni uch asosiy guruhga ajratish mumkin:

- Voizlik xarakteridagi she‘rlar
- Publitsistik mazmundagi she‘rlar
- Ijtimoiy-siyosiy publitsistik lirika[3]

Cho‘lponning matbuot sahifalarida chop etilgan ko‘plab she‘rlari keyinchalik uning to‘plamlariga kiritilmagan. Sababi, shoir she‘riyatga yuksak talablar bilan yondashgan,

ya'ni faqat publitsistik ruhga asoslangan she'rlarni badiiy jihatdan mukammal ijod namunasi deb hisoblamagan. Biroq ushbu asarlar uning ijodiy yo'nalishida muhim o'rin egallaydi, chunki ular orqali shoir o'z davrining eng dolzarb ijtimoiy-siyosiy masalalariga munosabat bildirgan.

Voizlik xarakteridagi she'rlar odatda xalqni ma'rifatga, taraqqiyotga chorlovchi ohangda yozilgan bo'lib, bu asarlar orasida "Turkistonli qardoshlarimizga" kabi she'rlar diqqatga sazovordir. Bu yo'nalishdagi asarlar jadid shoirlari – Hamza, Fitrat, Abdulla Qodiriy, Avloniy kabi adiblarning ijodida ham kuzatiladi.

Publitsistik mazmundagi she'rlar esa tarixiy voqealarga, ijtimoiy adolatsizliklarga javob sifatida maydonga kelgan. Ular ichida "Hukm kunida", "Ulug' Britaniyaning bu kungi hokimiyatiga", "Istiqlol", "Ko'ringan alanga", "1-may", "Oltmishlarga" kabi she'rlar muhim ahamiyatga ega. Ushbu she'rlarda Cho'lpon xalqning ozodligi va milliy mustaqillik g'oyalarini ilgari surgan.

Ijtimoiy-siyosiy va maishiy hayot bilan bog'liq she'rlar esa xalqning kundalik muammolari, urf-odatlar, eskilik sarqitlari ustidan fikr yuritadi. "E'tirof", "Alamzadalar", "O'pkalash", "Xadrada uloq", "Chopon va paranji" kabi she'rlar bu guruhga kiradi. Masalan, "Chopon va paranji" she'rida shoir jamiyatda erkak va ayol orasidagi tengsizlikni fosh qiladi.

Ayniqsa, Sharq ayollarining erk va huquqlari haqida yozilgan she'rlar alohida e'tiborga loyiqdir. "Paranji", "Erkin singlimga", "Hojar" she'rlari Sharq ayollarining ozodlik sari intilishini aks ettiradi. Ushbu she'rlarda shoir nafaqat milliy an'analar, balki jamiyatdagi ijtimoiy tabaqalanishning ayollar hayotiga salbiy ta'sirini ham tanqid qiladi.

Cho'lpon she'riyatini ijtimoiy-siyosiy kontekstdan ajratib bo'lmaydi. Uning har bir she'ri davr bilan bog'liq bo'lib, Vatan, millat, xalq taqdiri bilan uzviy bog'liq tarixiy hodisalarning aksidir. Uning publitsistik lirikasida she'riyatning emotsional ta'sir kuchi va publitsistikaning aniq da'vati mujassam bo'lib, bu jihatdan shoir o'zbek adabiyotida o'ziga xos yangilik yaratgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qurbonov D. **Adabiyot nazariyasi asoslari**. – Toshkent: Akademnashr, 2018. – B. 252.
2. Qurbonov D. **Cho'lpon nasri poetikasi**. – Toshkent: Sharq, 2004. – B. 53.
3. Karimov U. **O'zbek she'riyati va lirik qahramon**. – Toshkent: Fan, 2001.
4. Vohidov M. **O'zbek adabiyotida lirik janrlar**. – Toshkent: O'zFA nashriyoti, 2010.

=====

5. Zebo, M. (2023). DEATH GLORY OF THE WRITER. JOURNAL OF SCIENCE, RESEARCH AND TEACHING, 2(5), 104-106.

6. Madraximova, Z. (2022). Z & Ablaeva, N.(2022). CHARACTERISTICS OF LERMONTOV'S WORKS" HERO OF OUR TIME. Science and Innovation, 1(8), 1843-1845.

7. Madraximova, Z., & Ablaeva, N. (2022). ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОИЗВЕДЕНИЯ ЛЕРМОНТОВА" ГЕРОЙ НАШЕГО ВРЕМЕНИ". Science and innovation, 1(B8), 1843-1845.

